

EROL KÖROĞLU
Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı
(1914-1918)

EROL KÖROĞLU 1970'te İstanbul'da doğdu. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 1993'te tamamladı. Aynı bölümden 1996 tarihinde yüksek lisans derecesi aldı. 2003'te, bu kitabın orijinalini oluşturan teziyle Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nden doktora derecesini aldı. Selim Sırrı Kuru'yla *Sözden Yazıya: Edebiyat İncelemeleri* (1994), Nüket Esen'le *Hayata Bakan Edebiyat: Adalet Ağaoğlu'nun Yapıtlarına Eleştirel Bakışlar* (2003) ve *Merhaba Ey Muharrir!: Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar* (2006) başlıklı derlemeleri yayına hazırladı. *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)* ile 2004 Afet İnan Tarih Araştırmaları Ödülü'ne layık görüldü. Çok sayıda Türkçe ve İngilizce dergi makalesi ve kitap bölümü yayınladı. Şu anda Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yardımcı doçent olarak görev yapıyor.

İletişim Yayınları 1003 • Edebiyat Eleştirisi 12

ISBN-13: 978-975-05-0242-2

© 2004 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-2. BASKI 2004-2010, İstanbul

3. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Tansel Güney

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Tayfun Mater

DİZİN Özgür Yıldız

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EROL KÖROĞLU

Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına

AFET İNAN TARİH ARAŞTIRMALARI ÖDÜLÜ
(2004)

*Haklı ya da haksız, sınırlı ya da topyekûn,
geçmişte kalmış ya da sürmekte olan
bütün savaşların meçhul kurbanlarına...*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
ÇEVİRİMYAZI VE TARİHLER KONUSUNDA AÇIKLAMA	15
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ.....	17
ÖNSÖZ	21
BİRİNCİ BÖLÜM	
SAVAŞ DÖNEMİ PROPAGANDASININ MADDİ KOŞULLARI VE OSMANLI ÖRNEĞİNDE BUNLARIN EKSİKLİĞİ	39
“Sözcüklerin savaşı”: Avrupa’da savaş edebiyatı ve propaganda.....	39
Osmanlı savaş propagandası: başarısızlığa mahkûm olmak	50
Propagandanın yokluğu tespiti	50
Propaganda eksikliğinin nedenleri	59
<i>Sansürün katılığı</i>	59
<i>Triumvira ve hizipçilik</i>	66
<i>Altyapı sorunları</i>	71
İKİNCİ BÖLÜM	
OSMANLI SAVAŞ PROPAGANDASININ İDEOLOJİK TEMELLERİ	85
Türkçülüğün rakipleri: Osmanlılık, İslâmcılık, Batıcılık	87
Osmanlılık	88
İslâmcılık	91
Batıcılık.....	95

Türkçülüğü Miroslav Hroch'un "ulus inşası süreci" yaklaşımına göre konumlandırmak	98
Balkan Savaşı'ndan önce Türkçülük	106
Türkçülere göre Türkçülüğün doğuşu.....	106
1908 sonrasında Türkçülük.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL ALANDA VATANSEVERLİK AJİTASYONU:

BALKAN SAVAŞI'NDAN

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR	119
Balkan Savaşı ve sosyokültürel etkileri	119
Turan ve mefkûre: Milliyetçiliğin aygıtları	130
Ziya Gökalp ve Turan.....	130
Ziya Gökalp ve mefkûre.....	135
Popüler söylemde "Turan mefkûresi".....	139
Akıntıya kürek çekmek: İki Turan eleştirisi.....	147
<i>Mehmet Ali Tevfik ve "Manevî Yurt"</i>	147
<i>Ahmet Ferit [Tek]'in itidal çağrısı</i>	152
Turan fantazmasını doğru okumak.....	157

1914 Sonbaharı: Türkçülerin

Almanya yanlısı savaşı ajitasyonu	160
İttihat ve Terakki ve kültürel milliyetçiler.....	160
İttihat ve Terakki'yle girilen ortakyaşarlık ilişkisinin Türkçülüğe olumsuz etkisi.....	165

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI SAVAŞ PROPAGANDASI

VE KÜLTÜR, 1914-1918	175
Mekanizmayı oluşturamamak ve akıldışı durum	176
Alman baskısı ve Enver Paşa'nın hayalleri.....	177
Kısa vadeli ve akıldışı propaganda.....	179
Aydınlar arasında anlaşmazlık	184
Devlet iş başında	190
Görsel propaganda ve <i>Harp Mecmuası</i>	190
Aydınların Çanakkale gezisi.....	198
İttihat ve Terakki'nin propaganda öncelikleri içinde kültürel propagandanın yeri.....	205

Yeni yönelimler: Kısa vadeli propagandadan uzun vadeli millî kültür inşasına	213
Ziya Gökalp ve içtimâî mefkûrecilik.....	214
<i>Yeni Mecmua'nın kuruluşu</i>	218
<i>Çanakkale Nüsha-yı Fevkâlâdesi</i>	225
Nüsha-yı Fevkâlâde neden çıkmıştı?.....	227

İkircimli 1918: Millî kültürü Anadolu'yla sınırlamak ya da Turan'a açmak	233
Halide Edib'in Anadolu cu isyanı: "Evimize bakalım".....	237
Turancılığın 1918 sonrası yansımaları	249

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ SIRASINDA EDEBÎ ÜRETİM: ŞİİR	255
Büyük savaş ve Türk şiiri: Türsel bir bağlamsallaştırma	257
Ziya Gökalp: Millî edebiyata öncülük eden müteşair	263
<i>Kızılma</i>	269
<i>Yeni Hayat</i>	278

Mehmet Emin Yurdakul: Tek kişilik propaganda ordusu	287
1914 öncesi ve sonrası Mehmet Emin şiirinde süreklilikler ve değişiklikler.....	288
<i>Ey Türk Uyan!</i>	294
1915'te yayınlananlar: <i>Tan Sesleri</i> ve <i>Ordunun Destanı</i>	296
1916-1918: <i>Dicle Önünde, Hastabakıcı Hanımlar</i> ve <i>Turan'a Doğru</i>	300

Mehmet Akif Ersoy: İslâmcı vatanseverlik, versus milliyetçilik	302
Mehmet Akif'in edebî ve siyasî tercihleri.....	307
"Berlin Hatıraları".....	311
Asım.....	314
Abdülhak Hâmit Tarhan: Zoraki propagandist	320
<i>İlhâm-ı Vatan</i>	322
<i>Yadigâr-ı Harb</i>	327

ALTINCI BÖLÜM

SAVAŞ SIRASINDA EDEBÎ ÜRETİM: DÜZYAZI	337
Savaş ve düzyazı: Genel bir bakış	338
Kurmaca dışı.....	339
Kurmaca.....	345

Ömer Seyfettin: Milliyetçiliğin uygulayıcısı	355
1914-1917: Milliyetçi polemik yazarı	358
1917-1918: Bir millî benlik inşası aygıtı olarak kurmaca.....	365
<i>Eski Kahramanlar'a doğru</i>	367
<i>Eski Kahramanlar</i>	373
<i>Yeni Kahramanlar</i>	376
1918-1919: Savaş yıllarının eleştirisi.....	381
<i>Vurguncular ve halk</i>	383
Refik Halit Karay: Ulusal akım içinde	
bir milliyetçilik karşıtı	391
Olana, olmuşa, olacağı muhalif bir sürgün.....	393
Refik Halit, savaş zenginlerine karşı.....	398
<i>Savaşın yol açtığı sıkıntılara dair yazılar:</i>	
<i>Mütarekeye kadar</i>	403
<i>İstanbul'un İçyüzü: Savaş zenginleri</i>	
<i>üzerinden rejimi eleştirmek</i>	408
Mütarekeden sonra: İntikam zamanı.....	411
YEDİNCİ BÖLÜM	
SONUÇ	417
EKLER	439
KAYNAKÇA.....	471
DİZİN.....	495
ALBÜM.....	505

TEŞEKKÜR

Bu alıŐma, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde, İngilizce olarak hazırladığım ve 2003 yazında beŐ kişilik bir bilim jürisine sunduğum doktora tezimin küçük eklemelerle oluşturulmuş son halidir. Öncelikle 1996'da başladığım doktora eğitimi ve tez aşamalarında düşüncelerimin ve bu çalışmanın biçimlenmesine, her açıdan olumlu ve zenginleştirici bir akademik ortam sunarak katkıda bulunan bu Enstitü'deki herkese minnattar olduğumu belirtmem gerekiyor. Öğrenim hayatımın son basamağını oluşturan bu yıllarda hocalarım, birlikte ders aldığım arkadaşlarım ve enstitü çalıŐanları bana çok şey kattılar. Bunun ardından, doktora jürimde yer alan beŐ kiŐiye özellikle teşekkür etmek isterim: Tez danışmanım Zafer Toprak, Jale Parla, Sibel Irzık, Ahmet KuyaŐ ve Asım KaraömerlioĖlu. oĖunluĖundan ders de aldığım bu kişiler çalıŐmamı dikkatle okudular, nezaketle ve yapıcı bir biçimde eleŐtiriler getirdiler. Onların eleŐtirilerinin büyük kısmı bu kitaba yansımadı. Bunun nedeni bu eleştirileri önemsememem değil; aksine çok önemsedğim halde, henüz bunların tamamını karşılayabilecek birikim ve ustalığa sahip olmamamdır.

ÇalıŐmamı hazırlarken üç kurum beni cömertçe destekledi: Türkiye Bilimler Akademisi bana dört yıllık bir Yurtiçi ve Yurt-

dışı Birleştirilmiş Doktora Bursu verdi; bu bursun dokuz aylık bölümünde yurtdışında araştırma yapma ve akademik görgümü artırma şansını yakaladım. Harvard Üniversitesi'nin Ortadoğu Çalışmaları Merkezi beni Eylül 1998'den Haziran 1999'a kadar misafir araştırmacı olarak kabul ederek, çeşitli derslere devam edebilmemi ve hâlâ rüyalarımın giren inanılmaz Widener Kütüphanesi'nde çalışabilmemi sağladı. Halen çalışmakta olduğum Sabancı Üniversitesi de, 2002-2003 akademik yılında tezimi tamamlayabilmem için bana izin verdi.

Harvard Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Merkezi'nden Cemal Kafadar, Roger Owen ve Barbara Henson'a, ABD'de kaldığım sürede bana çeşitli konularda yardım ettikleri, sorunlarımı çözdükleri için teşekkür ederim. Boston'daki Massachusetts Üniversitesi'nden Feroz Ahmad'a da, ABD'de kaldığım süre boyunca danışmanlığımı yaptığı ve bana vakit ayırarak kıymetli tavsiyelerde bulunduğu için minnettarım.

Öğrencisi olduğum iki kişi akademik yönden bana yol gösterdiler ve nazımı çektiler: Tezimin ilk resmî danışmanı olduğum halde, birtakım bürokratik nedenlerle bu görevi bırakmak zorunda kalan İnci Enginün Türk edebiyatı araştırmacılığının inceliklerini öğrenmeme yardım ederken, bir yandan da çalışmamın çığ ve inatçı ilk müsveddelerini sabırla okudu ve geliştirebilmem için yol gösterdi. Hocam Zafer Toprak, hem derslerinde hem de görüşmelerimiz sırasında, tezimin resmî danışmanı olmadan önce ve olduktan sonra, benim kültür tarihi alanına yönelmemde cesaretlendirici rehberimdi.

Çalışmam sırasında yararlandığım az bulunan pek çok kaynağa Boğaziçi Üniversitesi, Taksim Atatürk ve Beyazıt Devlet kütüphanelerinde ulaştım. Kütüphane çalışmalarım boyunca bana yardım eden bu kurumlara ve çalışanlarına teşekkür etmek benim için bir borçtur.

Aşağıda isimlerini sıralayacağım kişiler ise, çalışmam boyunca beni maddî ve manevî olarak desteklediler: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün tez editörü Kathryn Kranzler çalışmaya hâkim olan argümantasyon konusunda beni teşvik etti ve müsveddelerimi sabırla okuyarak

düzeltilti; Adnan Tonguç ve Nancy F. Öztürk tezimi doğru bir İngilizceyle yazmamı sağladılar; Sahaf Simurg'tan İbrahim Yılmaz ve Sahaf Türkuaz'dan Emin Nedret İşli, Puzant Akbaş ve Cevdet Serbest kütüphanelerde bulamadığım pek çok az bulunan kaynağa ulaşmama yardım ettiler; Sabancı Üniversitesi'nde birlikte çalıştığım dostum Engin Kılıç beni maddî ve manevî olarak sürekli destekledi; ABD'de kaldığım sürece bana şenlikli ve neşeli bir yaşamın kapılarını aralayan ev arkadaşım Selim Sırrı Kuru, bu katkıyla yetinmeyerek çalışmamın ilk ve sancılı aşamalarında bana destek oldu, kıymetli yorumlarda bulundu; İletişim Yayınları'ndaki editörüm Tansel Güney ve Bağış Erten kitabın oluşumunda dikkatli okumaları, yapıcı eleştirileri ve anlayışlı yönlendirmeleriyle kilit rol oynadılar. Ayrıca kitabın kapak tasarımını yapan Suat Aysu'ya ve İletişim Yayınları'nın tüm teknik servis çalışanlarına teşekkür ederim.

Son olarak iki özel kişiyi sevgiyle ve sıcak duygularla anmalıyım: Önce akademik hayata ve edebiyata ilgi duymamı sağlayan hocam, sonra da yaşam boyu dostum olan Nüket Esen bu çalışmanın her aşamasını sabırla okudu, zenginleştirici bir biçimde değerlendirdi ve karşılaştığım her türlü zorluğu aşmamda bana destek oldu ve Boncuk, varoluşu doğrultusunda, yani bir kedi olarak, karşılığında bazen klavyemin ve kağıtlarımın üzerine yatarak bana araştırma ve yazma süreçlerinin stresiyle nasıl başa çıkacağımı öğretti.

Bana dostluklarını ve yardımlarını sunan herkese ve burada adı geçmeyen bütün dostlarıma sevgiyle ve içtenlikle teşekkür ediyorum. Bu çalışma benden çok onların eseri. Hatalar, eksikler ve yanlışlar bana ait olmak koşuluyla.

ÇEVİRİMYAZI VE TARİHLER KONUSUNDA AÇIKLAMA

Arap alfabesiyle yazılmış metinleri Latin alfabesine aktarırken günümüzdeki kullanımı dikkate aldım. Bununla birlikte, edebî metinlerden alıntıladığım bölümlerde, metnin özgün yapısına müdahalede bulunmamak adına noktalama ve imlayı değiştirmeden tuttum. Özel isimleri de günümüzdeki kullanıma göre verdim; yani *Mehmed* değil de, *Mehmet* olarak aktardım. Ne var ki, kullanım Latin alfabesine de bu şekilde geçmişse, olduğu gibi tuttum. Öte yandan, incelenen dönemdeki tarihsel ve edebî kişiliklerin 21 Haziran 1934'teki Soyadı Kanunu'yla aldıkları soyadlarını köşeli parantez içinde gösterdim.

Miladî takvimin kabulünden önce yayımlanan kitap ve makalelerin tarihlerini metinde ve dipnotlarda gösterirken genellikle şöyle bir uygulamaya yöneldim: Yayın tarihini önce Rumî, sonra da miladî takvime göre verdim. Yalnız özellikle kitapların Rumî takvime göre belirtilen yayın yıllarını tam olarak miladî takvime aktarmak mümkün değildir; çünkü aradaki on üç günlük fark nedeniyle iki takvimin yıl başlangıçları aynı değildir ve yıldan yıla değişir. Bu nedenle, Arap alfabesiyle basılan kitapların miladî yayın yılını, Rumî (ve bazı durumlarda hicrî) tarihin arkasından, eğik çizgi işaretinin (/) ardından belirttim. Süreli yayınlardaki kaynakların tarihlerini verirken de aynı sis-

temi uyguladım ama bu durumlarda tüm tarihi –eğer kaynak metinde verilmişse– ayı ve günüyle vermeye özen gösterdim. Rumî ve hicrî tarihlerin miladiye aktarılmasında Yücel Dağlı ve Cumhure Üçer'in hazırladığı *Tarih Çevirme Kılavuzu*'nun beşinci cildinden yararlandım.¹

---

1 Yücel Dağlı ve Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, V. cilt: 01 M. 1201-29 Z. 1500 (24 Ekim 1786-16 Kasım 2077) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997).